

ГУМАНІТАРНІ ТА АНТРОПОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ І ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

*А. Ю. Верменко, кандидат філософських наук
Н. М. Гудіна, асистент*

Досліджено гуманітарні та антропологічні проблеми розвитку і застосування сучасних інформаційних технологій, зокрема як компоненту системи розвитку і саморозвитку особистості. Головною з них визначено суперечність між безмежними можливостями сучасного інформаційного суспільства щодо створення нових знань і обмеженою здатністю особистості до їх засвоєння і використання.

Інформаційні технології, інформаційне суспільство, віртуальна реальність, особистість, саморозвиток особистості.

Актуальність дослідження гуманітарних та антропологічних проблем розвитку і застосування сучасних інформаційних технологій зумовлена як високими темпами та великими масштабами їх поширення в сучасному суспільстві, так і неоднозначністю результатів впливу цих технологій на розвиток структури особистості їх користувачів, насамперед представників молодших вікових груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь науково-теоретичної розробки проблеми можна охарактеризувати так. Основні соціально-філософські виміри розвитку і застосування сучасних інформаційних технологій було достатньо глибоко і різнобічно розглянуто у творах як закордонних представників філософії інформаційного суспільства – Н. Вінера, Д. Белла, О. Тоффлера, Й. Масуда, К. Шеннона, так і вітчизняних дослідників – В. М. Глушкова, Н. Г. Джинчарадзе, Е. В. Ільєнкова, Ю. М. Канигіна, В. Кізіма, А. І. Ракітов, Є. П. Семенюка, Ю. О. Шрейдера, А. Д. Урсула. Водночас, аналіз стану дослідженості проблеми дає підстави стверджувати, що гуманітарні та антропологічні аспекти проблем розвитку і застосування сучасних інформаційних технологій як компонента системи розвитку і саморозвитку особистості потребують деяких теоретико-методологічних уточнень.

Інформатизація суспільства є одним з основних шляхів розв'язання суперечності між безмежними можливостями суспільства щодо створення знань і обмеженими можливостями окремої особистості щодо їх засвоєння. В процесі вирішення цього протиріччя розширюються можливості, здібності та навички особистості, зростає інтелект окремої людини і соціальний інтелект, рівень загальної та інформаційної культури. Інформаційна культура особистості органічно пов'язана з особливостями інтелектуального розвитку і загальної культури особи і суспільства. Чим багатший внутрішній світ людини, чим вищий її освітній рівень, тим більша можливість формування у неї високої інформаційної культури.

Інформаційна культура може бути визначена як інформаційна складова людської культури, яка характеризує якісний рівень всіх інформаційних процесів та інформаційних відносин, що здійснюються у суспільстві. Це здатність суспільства зберігати, примножувати, поширювати й ефективно використовувати інформаційні ресурси і засоби інформаційної комунікації. Подібно до інших складових культури, її інформаційна складова має давню історію, складний і багатовимірний характер. Це органічна складова діяльності суспільства на будь-якому етапі історичного розвитку, але, водночас, це феномен ХХ століття, тому що до цього часу інформаційна сторона соціальної діяльності не набувала такого важливого значення, яке вона має нині.

Незалежно від того, які саме допоміжні технічні засоби людина використовує для опрацювання інформації, зміст цього процесу завжди соціальний, у центрі його не технічний засіб, а людина, її інтелект, рівень її інформаційної культури. Тому впровадження будь-яких технологій не може бути ефективним, якщо суспільство та його громадяни не мають належного інтелектуального і культурного потенціалу для їх опанування.

Мета дослідження – розглянуто гуманітарні та антропологічні проблеми розвитку і застосування сучасних інформаційних технологій, зокрема як компоненту системи розвитку і саморозвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. До основних умінь і навичок, пов'язаних зі змістом поняття "інформаційна культура особистості", можна віднести такі: цілеспрямовано формувати і коректно формулювати зміст своїх інформаційних потреб і запитів; використовувати різноманітні за формою і змістом джерела інформації та банки знань, ефективно здійснювати пошук необхідної інформації в усій сукупності інформаційних ресурсів; сортувати і фільтрувати, оцінювати та опрацьовувати інформацію відповідно до специфіки конкретної мети діяльності; дотримуватися у своїй інформаційній діяльності вироблених суспільством моральних і правових норм за одночасної реалізації індивідуальності своєї особистості. Основою інформаційної культури особи є знання про структуру і закони функціонування інформаційного середовища, досконале вміння орієнтуватися у світі інформації. Важливе значення для формування інформаційної культури людини мають уміння та прагнення до системної, активної та вибіркової взаємодії із засобами масової інформації та комунікації, які відіграють провідну роль у формуванні сучасного інформаційного середовища.

Формування адекватної суспільним умовам і потребам загальної і професійної інформаційної культури є одним з пріоритетних завдань систем середньої, вищої та післядипломної освіти, які повинні бути зорієнтовані на розвиток інтелекту особи, мати випереджаючий характер, тобто бути націленими на вирішення проблем майбутнього стану суспільства. Оскільки формування і переформування навичок інформаційної діяльності може і повинно відбуватися впродовж усього життя людини, необхідна цілісна і системна методика формування інформаційної культури особи. У ній можуть бути виділені три основні етапи [1, 27].

Перший, підготовчий етап, пов'язаний з формуванням уявлень про спектр, зміст і операційні форми основних інформаційних процесів та базових навичок їх здійснення, насамперед, через спілкування з родичами та друзями, використання засобів масової інформації, участь у мультиплеєрних комп'ютерних іграх, використання світової інформаційної мережі Інтернет, тощо. Другий етап інформаційної освіти пов'язаний з отриманням навичок цілеспрямованого та ефективного використання всіх основних варіантів і компонентів інформаційних технологій у навчальній діяльності, формуванням потреби і вмінь здійснювати їх постійне оновлення і вдосконалення відповідно до темпів розвитку сучасного інформаційного суспільства. Третій етап передбачає формування системної розвиненої інформаційної культури особистості як професійного спеціаліста та активного представника громадянського суспільства.

Антропологічні проблеми інформаційних технологій (ІТ) визначаються взаєминами, що складаються в системі «людина – обчислювальна техніка» [2, 51]. Конструктивні особливості обчислювальної техніки, специфіка її функцій і призначення, їх значення для існування індивідуума в соціумі, специфічні прагнення людини визначаються розвитком розглянутої системи. Філософська проблематика інформаційних технологій – це проблематика людського буття. Антропологічні питання ІТ можуть бути побудовані на різних філософських засадах, тому що питання про людину у світі інформаційно-обчислювальних технологій є центральним у будь-якій філософській концепції ІТ. Антропологічні проблеми ІТ потребують аналізу існування ІТ в аспекті логіки буття соціуму. Слід зазначити, що інформаційні технології звільняють людину від виконання значної частини соціально необхідних, але рутинних інтелектуальних функцій, а отже, вивільнюють значну кількість енергії та часу для духовного розвитку індивідуальності, аналогічно тому як механічна та електрична техніка сприяла інтелектуальному розвитку людства, звільнивши його від важкої енергоємної фізичної роботи.

Інформаційна діяльність по своїй сутності зорієнтована на особистість з достатньо високим рівнем інтелектуального та духовного розвитку. Впровадження будь-яких технологій не може бути ефективним, якщо соціум не має належного інтелектуального і культурного потенціалу для їх опанування. Незалежно від того, які саме допоміжні технічні засоби людина використовує для інформаційної діяльності, зміст цього процесу – соціальний. Інформаційна діяльність спрямована не тільки на забезпечення необхідною інформацією окремої особистості чи колективу, але й слугує розвитку інформаційного середовища, а саме інформаційне середовище розглядається як феномен культури, що забезпечує володіння знаннями і використання знань, їх перетворення на інформацію, масового поширення та засвоєння. Нині основною рисою інформаційного середовища є широкое застосування комп'ютерної техніки та інформаційних технологій.

Сучасний соціум являє собою структурно і функціонально складну систему, що прагне як до самозбереження і стабілізації, так і до розвитку. Оскільки людина, як основний елемент соціальної системи, має певні

психофізіологічні обмеження, що можуть бути перешкодою для подальшого розвитку системи, виникає потреба в спеціальних засобах, які забезпечують необхідну інтенсивність одержання, опрацювання, обміну, передачі соціально значущої інформації, що стала визначальним фактором життєдіяльності й розвитку сучасного суспільства. Отже, виникнення і розвиток інформаційно-обчислювальних і телекомунікаційних технологій є об'єктивно необхідним компонентом прогресу сучасного соціуму.

Рівень розвитку сучасних інформаційних технологій призвів до того, що питання про взаємодію між ІТ і людиною значною мірою перейшло з інженерно-технічної у філософсько-психологічну сферу. Серед людських факторів, від яких залежить ефективність взаємодії людини і комп'ютера, можна виокремити зручність спілкування людини з машиною (зокрема, завдяки конструкції інтерфейсу та навичкам роботи з ним) та психологічну готовність людини до цілеспрямованої та креативної взаємодії з машиною. Серед психологічних факторів, що забезпечують ефективну організацію такої взаємодії, варто виділити соціально-психологічні й індивідуально-психологічні (мотиваційні) фактори, які, насамперед, виявляються в процесі впровадження нових типів людино-машинних систем, та власне психологічні фактори, зумовлені особливостями підтримки вищих психічних процесів людини (сприйняття, пам'ять, увага, мислення і т.д.) і процесів навчання.

Одним з найважливіших аспектів оцінки ІТ є вимога до них забезпечувати збереження біологічної і психологічної цілісності людини і не створювати надмірні ризики негативних впливів на її фізичне і психічне здоров'я. Технічна цивілізація на місці індивідуальності висуває функціональність, знижує значущість унікальних сторін особистості, спрощує зв'язки людей, в багатьох випадках робить їх поверхневими, позбавленими глибинного змісту, тому ІТ відіграють важливу роль у процесі відновлення цілісності або, навпаки, децентралізації світогляду людини. Глибинні причини й корені професійної та функціональної спеціалізації простежуються у соціально кооперативній природі суспільства і людини, тому спеціалізація є об'єктивною потребою існування і розвитку соціуму, але на її основі в сучасному світі виникає проблема ультраспеціалізації та десоціалізації.

Сучасні комп'ютерні та комп'ютеризовані технічні пристрої істотно змінюють характер людської діяльності. Комп'ютер звільняє безліч людей від необхідності витратити свою енергію на рутинну інтелектуальну роботу і значно прискорює її. Водночас, автоматизація виробництва, істотне зменшення кількості задіяного у виробничому процесі персоналу, значні економічні втрати у випадку помилки спеціаліста, високі темпи професійної діяльності, які в багатьох випадках не дають можливості виправити неправильне рішення, призводять до підвищення відповідальності людини за свої дії. Інформаційні технології і технічні засоби (як і будь-які інші) можуть або подовжити або скоротити процесуальну і об'єктну складову в житті людини залежно від специфіки індивідуального, соціально-групового та загальносуспільного світогляду, базових цінностей та рівня розвитку

інформаційної культури. Перспектива зміни характеру спілкування і життєдіяльності людини внаслідок останніх досягнень в області інформаційно-обчислювальних технологій потребує більш детального розгляду.

Спілкування з комп'ютером набагато простіше, ніж спілкування з живою людиною. «Існування» у штучному світі, створеному ЕОМ, може спровокувати появу у людини комплексу всевладного деміурга. Людина створює для себе за допомогою обчислювальної техніки цілком комфортне і безпроблемне навколишнє середовище. У такому психологічному стані, незважаючи на його ілюзорність, набагато приємніше існувати, ніж у реальному світі з його реальними проблемами, які доводиться вирішувати щоденно. Такий спосіб життя дуже швидко послаблює соціальні зв'язки із соціумом, і ЕОМ стає знаряддям відчуження людини від суспільства. Інтернет вражає своїх молодих користувачів насамперед тим, що в його середовищі не треба самостверджуватися за законами реального соціального світу. Жителі віртуального простору самі собі вибирають соціум на основі своїх переваг. Занурення у віртуальну реальність супроводжується створенням у свідомості людини особливої картини світу, де переважає стандартизація різноманітних знань, залежність від машинних рішень, зниження значущості індивідуальної першооснови, зростання психоемоційної напруги. Комп'ютерні ігри і перебування у віртуальній реальності перетворюються на самоціль і засіб відходу від тих сфер життя, які приносять неприємності, тоді як отримання інформації для оптимізації реальної життєдіяльності зменшується.

Глобальна комп'ютерна мережа Інтернет приваблює молодь як зручне і доступне джерело різноманітної інформації та як середовище спілкування, культурного дозвілля (насамперед музичного, кінематографічного та ігрового), ділової та побутової діяльності. Кіберпростір активно впливає на процес формування особистості більшості сучасних молодих людей. Однак можливості Інтернету не завжди мають позитивний вплив на формування особистості молодої людини та процес її соціалізації. Порівняно з реальним соціальним оточенням Інтернет має низку специфічних особливостей, серед яких можна виокремити множинність, різноплановість та анонімність джерел інформації, груп спілкування, культурних і субкультурних впливів. Водночас, спостерігається підвищена агресивність та безвідповідальність у спілкуванні, зокрема на різноманітних форумах та у блогах. Деякі різновиди технологій мультимедійного спілкування, дозвілля та супроводу інформації також можуть викликати ряд негативних наслідків, оскільки здатні контролювати та імітувати емоційний стан і дії людини, що може призвести до негативних психофізіологічних наслідків, таких як невротизація та швидка втомлюваність, до функціональних та органічних розладів.

Більшість дослідників зазначають, що використання інформаційних технологій призводить до істотних змін у психіці, у характері пізнавальних і мотиваційно-емоційних процесів, діяльності і спілкуванні молодих людей, у світогляді та міжособистісних відносинах. Представники молоді, які зростають у постійному спілкуванні з комп'ютерами – «комп'ютерне покоління»

ня» – у психологічному, морально-духовному і світоглядному плані досить істотно відрізняються як від своїх батьків, так і від своїх «некомп'ютеризованих» однолітків. І відмінність не стільки в плані володіння обчислювальною технікою, скільки у зміні фундаментальних духовно-культурних структур, понять і уявлень. Інформаційні технології створюють цілий набір специфічних моделей поведінки і діяльності, з'являється покоління з якісно іншими цілями, ідеалами, цінностями.

Людський мозок через свої обмеження не справляється з величезним потоком інформації, контролюючи лише обмежений її діапазон. Значну частину інформації людина просто не встигає опрацювати, однак ця неконтрольована частина інформації підсвідомо та фрагментарно сприймається органами чуття і нервовою системою, що змінює стан і поведінку людини незалежно від її волі та бажання. Отже, ставлення людини до навколишніх реалій та способи взаємодії з ними можна у досить широкому діапазоні штучно змінювати за допомогою психологічних технологій. Однак сучасні інформаційні технології можуть використовуватися (і вже використовуються) і для маніпулювання поведінкою людини. Використовуючи засоби мультимедіа і віртуальної реальності, можна керувати поведінкою людини, поширювати соціальні міфи, зміни у світоглядно-інформаційній сфері особистості.

Можливо також непомітно для свідомості людини вводити в її пам'ять будь-яку інформацію без її усвідомлення та опору, яка людиною засвоюється і визначає її потреби, бажання, смаки, погляди, самопочуття. На думку спеціалістів з техніки безпеки та промислового шпигунства, теоретично можливе навіть створення комп'ютерного психічного вірусу, який, заражаючи комп'ютерні програми, буде призводити до порушення роботи оператора комп'ютерної системи, що може «не бачити» визначену інформацію, робити заздалегідь заплановану помилку або без будь-якої причини вносити пошкодження до баз даних, знеструмлювати комп'ютер і т.д.

У разі ж наукової обґрунтованості, технічно бездоганного виконання та ретельного попереднього і супровідного тестування, сучасні комп'ютерні психотехнології – це унікальні, безпечні, екологічно чисті технології підтримання і поліпшення психоемоційних та медико-фізіологічних параметрів здоров'я людини і розвитку її здібностей. Зокрема, такі технології дають змогу ефективно і швидко інтенсифікувати засвоєння інформації в процесі навчання дітей і дорослих, вирішувати проблеми професійного добору, профорієнтації і професійної придатності, проводити постійну поточну профілактику стресів і перевтоми, що зменшує ймовірність небезпечних помилок у напруженій та відповідальній роботі, інтенсифікувати працездатність людини.

Висновки. Використання комп'ютерних систем дає змогу частково зняти проблему надмірної спеціалізації, що є об'єктивною вимогою розвитку соціуму на сучасному етапі. До того ж, необхідно відзначити, що з одного боку, інформаційно-віртуальна реальність, заснована на нових інформаційних технологіях, диктує свої закони, цінності, правила поведінки, трансформуючи психічне життя особистості, з іншого – інформаційно-

віртуальна реальність забезпечує наявність широкого спектра сприятливих умов для ефективного навчання, підвищення кваліфікації, дозвілля. Стратегія застосування комп'ютерних технологій, заснованих на ній методів і засобів визначається базовими цінностями і цілями суб'єкта діяльності, оптимізація якої є важливим напрямом діяльності практично всіх сфер і підсистем суспільства, зокрема органів державної влади, освітніх закладів та науково-дослідницьких установ.

Перспективи подальшого дослідження гуманітарних та антропологічних проблем розвитку і застосування сучасних інформаційних технологій можна охарактеризувати таким чином. Предметом подальших науково-філософських досліджень можуть бути як взаємодія комп'ютерно-інформаційних технологій, особистості та суспільних інститутів, так і програми подальшого вдосконалення системи самоосвіти особистості в інформаційному суспільстві, зокрема розвиток системи безперервної освіти на основі використання комп'ютерно-інформаційних технологій дистанційного навчання. Об'єктивна тенденція широкого застосування сучасних інформаційних технологій в освіті потребує теоретично обґрунтованого прогнозування результатів і наслідків цих процесів, подальшої багатовимірної та дискусійної розробки соціально-політичних і соціокультурних програм, науково-методологічних і світоглядно-філософських засад розвитку освітньо-інформаційного простору.

Список літератури

1. Джинчарадзе Н. Г. Інформаційна культура особистості / Н. Г. Джинчарадзе. – К. : Наукова думка, 1996. – 256 с.
2. Калитич Г. И. Основы теоретической информатики / Г. И. Калитич, Ю. М. Каныгин. – К. : Наукова думка, 1990. – 232 с.

Исследованы гуманитарные и антропологические проблемы развития и применения современных информационных технологий, в частности, как компонента системы развития и саморазвития личности. Главной из них определена проблема противоречия между неограниченными возможностями информационного общества по созданию новых знаний и ограниченными возможностями личности по их усвоению и использованию.

Информационные технологии, информационное общество, виртуальная реальность, личность, саморазвитие личности.

The humanitarian and anthropological problems of development and use of modern informative technologies, first of all as component of system of personality development and self development, are reviewed. The contradiction between unlimited possibility of modern informative society to produce new information and limited ability of person to master and use it is defined as the main of them.

Informative technologies, informative society, virtual reality, personality, personalityself development.